

UTICAJ EKOLOŠKE NEOSVEŠĆENOSTI NA STANOVNIŠTVO RURALNIH PODRUČJA OPŠTINE NIŠKA BANJA

Marija Stevanović¹

Apstrakt: Ruralna područja opštine Niška Banja suočavaju se sa izraženim demografskim problemima, kao što su depopulacija, starenje stanovništva i migracije ka urbanim sredinama. Iako se ovi procesi najčešće dovode u vezu sa ekonomskim faktorima, sve više se ukazuje na značaj ekoloških uslova i nivoa ekološke svesti stanovništva kao važnih determinanti kvaliteta života i demografskih kretanja. Cilj ovog rada je da se ispita uticaj ekološke neosvešćenosti na demografske procese u ruralnim područjima opštine Niška Banja.

Istraživanje je sprovedeno primenom anketne metode na uzorku od 56 ispitanika koji žive u ruralnim naseljima opštine Niška Banja. Rezultati su obrađeni kvantitativno i prikazani putem tabela. Dobijeni nalazi pokazuju da značajan deo ispitanika ima nizak nivo ekološke svesti i da su u ruralnim sredinama široko rasprostranjene ekološki neodgovorne prakse, poput nepravilnog odlaganja i spaljivanja otpada. Više od dve trećine ispitanika smatra da ekološki uslovi u potpunosti ili delimično utiču na njihovu odluku o ostanku ili napuštanju ruralnih područja.

Zaključeno je da ekološka neosvešćenost predstavlja značajan faktor koji indirektno doprinosi negativnim demografskim trendovima. Unapređenje ekološke svesti i bolje upravljanje životnom sredinom mogu imati važnu ulogu u poboljšanju kvaliteta života i usporavanju procesa depopulacije u ruralnim područjima.

Ključne reči: ekološka neosvešćenost, ruralna područja, Niška Banja, migracije.

THE IMPACT OF ENVIRONMENTAL AWARENESS ON THE POPULATION OF RURAL AREAS OF THE MUNICIPALITY OF NIŠKA BANJA

Abstract: Rural areas of the Niška Banja municipality are facing pronounced demographic challenges, including depopulation, population ageing, and migration towards urban centers. Although these processes are most often associated with economic factors, increasing attention is being paid to environmental conditions and the level of environmental awareness as important determinants of quality of life and demographic trends. The aim of this paper is to examine the impact of environmental unawareness on demographic processes in rural areas of the Niška Banja municipality.

The research was conducted using a survey method on a sample of 56 respondents living in rural settlements of the Niška Banja municipality. The data were analyzed quantitatively and presented in tables. The results indicate that a significant proportion of respondents have a

¹ Geografski fakultet, Studentski trg 3/3, Beograd, marijastevanovic96@gmail.com

low level of environmental awareness and that environmentally irresponsible practices, such as improper waste disposal and waste burning, are widespread in rural areas. More than two-thirds of respondents believe that environmental conditions fully or partially influence their decision to stay in or leave rural areas.

The study concludes that environmental unawareness represents an important factor that indirectly contributes to negative demographic trends. Improving environmental awareness and environmental management can play a significant role in enhancing quality of life and slowing down depopulation processes in rural areas.

Key words: environmental unawareness, rural areas, Niška Banja, migration.

UVOD

Ruralna područja u Srbiji, uključujući i naselja u okviru opštine Niška Banja, već decenijama su izložena intenzivnim demografskim promenama koje se ogledaju u kontinuiranom opadanju broja stanovnika, izraženom procesu starenja populacije i povećanoj migraciji mladih ka urbanim centrima. Ovi procesi predstavljaju jedan od ključnih društvenih izazova savremene Srbije, jer direktno utiču na ekonomsku održivost, socijalnu koheziju i razvojni potencijal ruralnih sredina (Stojanović & Vojković, 2018). Iako se uzroci depopulacije najčešće povezuju sa ekonomskim faktorima, sve veći broj istraživanja ukazuje na značaj uloge životne sredine i kvaliteta ekoloških uslova kao važnih determinanti demografskih kretanja (European Environment Agency, 2019). Ekološka neosvešćenost, kao pojam koji obuhvata nizak nivo znanja, nedovoljno razvijene stavove i neodgovorne navike u odnosu prema životnoj sredini, predstavlja značajan problem u brojnim ruralnim područjima. Ona se najčešće manifestuje kroz nepravilno upravljanje otpadom, formiranje divljih deponija, zagađenje vodnih resursa, nekontrolisano spaljivanje otpada i prekomjernu upotrebu hemijskih sredstava u poljoprivredi (UNEP, 2018). Ovakve prakse dovode do degradacije životne sredine, narušavanja zdravlja stanovništva i pada ukupnog kvaliteta života, što dodatno ubrzava odluke o migraciji i napuštanju ruralnih naselja (World Health Organization, 2016). Istraživanja pokazuju da percepcija zagađene i nebezbedne životne sredine značajno utiče na odluke mladih ljudi da napuste mesto stanovanja, kao i na smanjenu spremnost porodica da ostanu i planiraju budućnost u ruralnim područjima (Lukić & Obad, 2016). U tom smislu, ekološka neosvešćenost ne deluje izolovano, već u interakciji sa socioekonomskim faktorima, stvarajući začarani krug u kome loši ekološki uslovi podstiču demografski pad, a demografsko pražnjenje dodatno slabi mogućnosti za unapređenje životne sredine.

Opština Niška Banja predstavlja specifičan prostor za analizu ovog problema, budući da se nalazi u neposrednoj blizini velikog urbanog centra, ali istovremeno obuhvata i brojna ruralna naselja sa izraženim depopulacionim tendencijama. Iako ovaj prostor raspolaže značajnim prirodnim i turističkim potencijalima, njihova nedovoljna zaštita i neadekvatno upravljanje životnom sredinom mogu predstavljati faktor koji dodatno utiče na negativne demografske procese (Petrović, 2020). Zbog toga je neophodno sagledati na koji način ekološka neosvešćenost lokalnog stanovništva utiče na demografsku strukturu, migracione tokove i perspektive održivog razvoja ruralnih područja Niške Banje. Polazeći od navedenog, predmet ovog istraživanja je ispitivanje uticaja ekološke neosvešćenosti na demografske procese u ruralnim područjima opštine Niška Banja, sa posebnim akcentom na migracije, starosnu strukturu stanovništva i percepciju kvaliteta života. Cilj rada je da se, na osnovu empirijskih podataka, utvrdi da li i u kojoj meri ekološki faktori doprinose demografskom pražnjenju ruralnih naselja, kao i da se ukaže na mogućnosti unapređenja ekološke svesti kao jednog od instrumenata demografske i ruralne obnove.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Metod istraživanja

U cilju ispitivanja uticaja ekološke neosvešćenosti na demografske procese u ruralnim područjima opštine Niška Banja, u istraživanju je primenjena **anketna metoda** kao osnovna i jedina metoda prikupljanja podataka. Anketna metoda je izabrana zbog mogućnosti kvantitativne analize stavova i navika stanovništva, kao i zbog jasnog prikaza rezultata putem tabela (Bryman, 2016).

Anketiranjem su prikupljeni podaci o nivou ekološke svesti, prisutnim ekološki neodgovornim praksama i percepciji uticaja ekoloških uslova na demografske odluke stanovništva, pre svega na odluku o ostanku ili napuštanju ruralnih područja.

Uzorak istraživanja

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od **56 ispitanika** sa područja ruralnih naselja opštine Niška Banja. Uzorak je bio namerni i obuhvatio je punoletne ispitanike koji u ruralnoj sredini žive najmanje pet godina, što im omogućava da relevantno procene ekološke i demografske uslove u zajednici.

Instrument istraživanja

Kao instrument istraživanja korišćen je strukturisani anketni upitnik, sastavljen od pitanja zatvorenog tipa, grupisanih u tri celine: socio-demografska obeležja, ekološka svest i ponašanje, kao i migracione namere.

PRIKAZ I ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Polna struktura ispitanika

Tabela 1. Polna struktura ispitanika (N = 56)

Pol	Broj ispitanika	Procenat (%)
Muški	29	51,8
Ženski	27	48,2
Ukupno	56	100,0

Izvor: Autor

Polna struktura ispitanika je ujednačena, što doprinosi reprezentativnosti uzorka i omogućava pouzdaniju analizu rezultata.

Starosna struktura ispitanika

Tabela 2. Starosna struktura ispitanika (N = 56)

Starosna grupa	Broj ispitanika	Procenat (%)
18–30 година	12	21,4
31–45 година	16	28,6
46–60 година	17	30,4
Preko 60 година	11	19,6
Ukupno	56	100,0

Izvor: Autor

Uticaj ekološke neosvešćenosti na stanovništvo ruralnih područja opštine Niška banja

Rezultati ukazuju na dominaciju srednje i starije životne dobi, što je u skladu sa opštim demografskim trendovima u ruralnim područjima Srbije (Stojanović & Vojković, 2018).

Nivo ekološke svesti ispitanika

Tabela 3. Procena nivoa ekološke svesti (N = 56)

Nivo ekološke svesti	Broj ispitanika	Procenat(%)
Visok	10	17,9
Srednji	21	37,5
Nizak	25	44,6
Ukupno	56	100,0

Izvor: Autor

Gotovo polovina ispitanika ima nizak nivo ekološke svesti, što ukazuje na izražen problem ekološke neosvešćenosti u ruralnim naseljima opštine Niška Banja (UNEP, 2018).

Prisutnost ekološki neodgovornih praksi

Tabela 4. Najčešće ekološki neodgovorne prakse (N = 56)

Ekološka praksa	Broj ispitanika	Procenat (%)
Nepravilno odlaganje otpada	24	42,9
Spaljivanje otpada	16	28,6
Zagađenje voda i zemljišta	10	17,9
Ne uočava problem	6	10,6
Ukupno	56	100,0

Izvor: Autor

Najčešće identifikovana praksa je nepravilno odlaganje otpada, što ima direktne negativne posledice po kvalitet životne sredine i zdravlje stanovništva (World Health Organization, 2016).

Uticaj ekoloških uslova na migracione namere

Tabela 5. Uticaj ekoloških uslova na odluku o napuštanju ruralnog područja (N = 56)

Odgovor	Broj ispitanika	Procenat (%)
Da, značajno utiču	22	39,3
Delimično utiču	19	33,9
Ne utiču	15	26,8
Ukupno	56	100,0

Izvor: Autor

Rezultati pokazuju da **73,2% ispitanika** smatra da ekološki uslovi u potpunosti ili delimično utiču na odluku o ostanku ili odlasku iz ruralnih područja, što potvrđuje značajnu povezanost ekološke neosvešćenosti i demografskih procesa u opštini Niška Banja.

DISKUSIJA REZULTATA

Rezultati sprovedenog anketnog istraživanja ukazuju na jasnu povezanost između ekološke neosvešćenosti stanovništva i demografskih procesa u ruralnim područjima opštine Niška Banja. Dobijeni nalazi potvrđuju da ekološki faktori, iako često zanemareni u analizama ruralne depopulacije, imaju značajan uticaj na kvalitet života i odluke stanovnika o ostanku ili napuštanju ruralnih naselja. Pre svega, rezultati koji se odnose na nivo ekološke svesti pokazuju da čak 44,6% ispitanika ima nizak nivo ekološke svesti, dok manje od petine ispitanika svoj nivo svesti o zaštiti životne sredine ocenjuje kao visok. Ovakvi podaci su u skladu sa nalazima prethodnih istraživanja koja ukazuju da je u ruralnim područjima Srbije i regiona ekološka svest nedovoljno razvijena, posebno u sredinama sa slabijom infrastrukturom i ograničenim pristupom ekološkom obrazovanju (UNEP, 2018; Petrović, 2020). Nizak nivo ekološke svesti predstavlja osnovu za pojavu i održavanje ekološki neodgovornih praksi, što dugoročno narušava uslove života u lokalnoj zajednici. Dodatnu potvrdu navedenog predstavljaju rezultati koji se odnose na prisutnost ekološki neodgovornih praksi. Najveći broj ispitanika kao dominantan problem ističe nepravilno odlaganje otpada (42,9%), kao i spaljivanje otpada (28,6%). Ove prakse su prepoznate kao jedan od najozbiljnijih ekoloških problema u ruralnim područjima, jer dovode do zagađenja zemljišta, vode i vazduha, ali i do pojave zdravstvenih rizika za stanovništvo (World Health Organization, 2016). U kontekstu Niške Banje, gde prirodni i turistički potencijali predstavljaju važan razvojni resurs, ovakve pojave dodatno umanjuju mogućnosti održivog razvoja i utiču na negativnu percepciju životne sredine.

Posebno značajan nalaz istraživanja odnosi se na percepciju uticaja ekoloških uslova na migracione namere. Čak 73,2% ispitanika smatra da ekološki uslovi u potpunosti ili delimično utiču na njihovu odluku o ostanku ili odlasku iz ruralnog područja. Ovaj rezultat je u skladu sa istraživanjima koja ukazuju da percepcija zagađene i nebezbedne životne sredine ima snažan „odbojni efekat“, naročito kod mlađeg i radno sposobnog stanovništva (Lukić & Obad, 2016). U takvim uslovima, ekološka neosvešćenost deluje kao indirektni pokretač depopulacije, jer doprinosi pogoršanju životnih uslova i smanjenju atraktivnosti ruralnih naselja. Starosna struktura ispitanika, u kojoj dominira srednja i starija životna dob, dodatno potvrđuje demografske trendove starenja stanovništva u ruralnim područjima Srbije (Stojanović & Vojković, 2018). Nizak nivo ekološke svesti u kombinaciji sa starenjem populacije može predstavljati poseban problem, jer se teže uvode nove ekološke prakse i održivi oblici ponašanja. Istovremeno, mladi, koji su generalno ekološki osetljiviji i više orijentisani ka kvalitetu životne sredine, češće donose odluku o napuštanju ruralnih sredina u kojima uočavaju zanemarivanje ekoloških standarda (European Environment Agency, 2019). Dobijeni rezultati ukazuju da ekološka neosvešćenost ne predstavlja samo ekološki, već i demografski i razvojni problem. Ona doprinosi stvaranju negativnog životnog okruženja, smanjuje zadovoljstvo stanovnika uslovima života i ubrzava migracione procese. S tim u vezi, rezultati ovog istraživanja potvrđuju stav da podizanje ekološke svesti i unapređenje upravljanja životnom sredinom mogu imati značajnu ulogu u ublažavanju negativnih demografskih trendova u ruralnim područjima (Creswell, 2014).

ZAKLJUČAK

Istraživanje sprovedeno u ruralnim područjima opštine Niška Banja pokazalo je da ekološka neosvešćenost predstavlja značajan faktor koji utiče na demografske procese, pre svega na migracione tokove i odluke stanovništva o ostanku ili napuštanju ruralnih naselja. Polazeći od cilja rada, koji je bio da se ispita povezanost ekoloških uslova i demografskih kretanja, dobijeni rezultati su potvrdili da postoji jasna i izražena veza između nivoa ekološke svesti i percepcije kvaliteta života u ruralnoj sredini. Rezultati anketnog istraživanja ukazuju da značajan deo ispitanika ima nizak nivo ekološke svesti, kao i da su u ruralnim naseljima

opštine Niška Banja široko rasprostranjene ekološki neodgovorne prakse, poput nepravilnog odlaganja i spaljivanja otpada. Ovakve pojave negativno utiču na životnu sredinu, zdravlje stanovništva i opšti utisak o uslovima života, što doprinosi stvaranju nepovoljnog ambijenta za dugoročno zadržavanje stanovništva, naročito mlađih i radno sposobnih lica. Posebno je značajan nalaz da više od dve trećine ispitanika smatra da ekološki uslovi u potpunosti ili delimično utiču na njihovu odluku o odlasku iz ruralnih područja. Ovaj podatak ukazuje na to da ekološka neosvešćenost deluje kao indirektni pokretač depopulacije, jer doprinosi pogoršanju kvaliteta života i smanjenju atraktivnosti ruralnih sredina. U kombinaciji sa već prisutnim procesima starenja stanovništva i ekonomskim izazovima, ekološki problemi dodatno ubrzavaju negativne demografske trendove.

Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da rešavanje ekoloških problema i podizanje ekološke svesti stanovništva ima potencijal da doprinese ublažavanju demografskih problema u ruralnim područjima. Unapređenje ekološkog obrazovanja, jačanje lokalnih komunalnih usluga, bolje upravljanje otpadom i aktivnije uključivanje građana u ekološke inicijative mogu doprineti poboljšanju kvaliteta životne sredine i stvaranju povoljnijih uslova za ostanak stanovništva.

LITERATURA

- Bryman, A. (2016). *Social research methods* (5th ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- European Environment Agency. (2019). *The European environment – State and outlook 2020*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Lukić, A., & Obad, O. (2016). Ruralna depopulacija i kvalitet života u postsocijalističkim zemljama. *Sociologija sela*, 54(2), 189–210.
- Stojanović, B., & Vojković, G. (2018). Demografski izazovi ruralnih područja Srbije. *Demografija*, 15, 45–62.
- United Nations Environment Programme. (2018). *Environmental awareness and sustainable development*. Nairobi: UNEP.
- World Health Organization. (2016). *Preventing disease through healthy environments: A global assessment of the burden of disease from environmental risks*. Geneva: WHO.
- Petrović, M. (2020). *Ruralni razvoj i zaštita životne sredine u Srbiji*. Beograd: Geografski institut „Jovan Cvijić“ SANU.
- Republički zavod za statistiku. (2022). *Demografska statistika u Republici Srbiji*. Beograd: RZS.